

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש

צריך ביאור מהו החידוש בדין זה. וכי סלקא דעתך שיגש לתפילה מתוך קלות ראש. עוד צריך ביאור מהו ענין זה שאפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו, פשיטא שלא יפסיק באמצע תפילתו עבור כבוד המלך, שכבוד ה' קודם. וכן מה שנאמר ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, לכאורה כיצד יכול לכוון לפני המלך כאשר נחש כרוך על עקבו. וכי לא היה ראוי שיסיר את הנחש וימשיך בתפילתו.

ונראה שהרי נאמר קרוב ה' לכל קוראיו, ומנין שיש כזה מושג של לעמוד בתפילה ביראה לפני ה', הרי אפילו גנב במחותרת יכול להתפלל שלא ייתפס, אם כן מנין שיש כזה מעמד שנקרא להתפלל, ושצריך להיות כעומד לפני מלך.

וזהו חידוש המשנה, שהתפילה איננה לשלוח תפילה למלך אלא לעמוד לפני המלך. ולכן נאמר **אין עומדין** להתפלל. שהתפילה נקראת עמידה לפני המלך. ומה שנאמר ואפילו נחש כרוך על עקבו, ללמדנו שאין זה כמו לעמוד לפני המלך שצריך לכבד את המעמד, שהרי העומד לפני המלך ונחש כרוך על עקבו אין כאן מניעת כבוד אם יפסיק ויגרש את הנחש. אלא כל שיכול להמשיך ולהתפלל לא יפסיק את העמידה לפני המלך עקב הטיפול בנחש. וכמובן שאם איננו יכול לכוון אין זה נחשב להתפלל, ולכן יפסיק את תפילתו ויחזור.

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים

צריך להבין מה באה המשנה ללמדנו בזה. ונראה שהרי הפנייה אל הבורא יתברך הוא כעין פנייה למלך, אמנם ישנה פנייה אחרת שהיא כבן המתחטא אל אביו. וכמו שאמר רבן שמעון בן גמליאל על חוני המעגל, שהוא פונה אל אביו לא כשר לפני המלך אלא כבן לפני אביו. אמנם בכדי להגיע להכרה זו צריך הרבה ישוב דעת והכנה לפנות אל הבורא יתברך כבן אל אביו. ולכן נאמר לאביהם שבשמים. אך מי שאינו במעלת החסידים צריך לגשת אל התפילה באימה וביראה.

ביאור השקו"ט בגמ'

הגמ' צריכה ביאור רב, מהו הענין שדנים האם להתפלל ביראה הרי מסברא הוא דבר פשוט. וכן מהו הנידון אם ללמוד מדוד או לא, וכן ללמוד מחנה או לא.

ונראה על פי מה שביארנו לגבי חסידים הראשונים שהיו מתפללים בשמחה, לאחר שעות של הכנה. היה מקום לומר

אייתי כסא דמוקרא וכו'

[א] מדוע שבירת הכוס בנישואין גרמה לעצבות, וכי הפסד ממון הוא סיבה לעצב, ועוד בשעת שמחת מצוה???

[ב] עוד צריך ביאור מדוע העמידו התוס' את דבריהם שמכאן נהגו לשבור זכוכית בנישואין על מעשה בתרא דרב אשי ולא על מעשה דבר בריה דרבינא.

ואמנם מה שכתבו התוס' שמכאן נהגו לשבור זכוכית בנישואין, צריך עיון מנהגם, שהרי אין בזה שום צער, ועוד שבעל השמחה ששילם על הכוס אינו מצטער, שהרי מעיקרא הביא הכוס לשבור.

[ג] מה פשר השיר של מר זוטרא בחתונה, ויי לן דמיתנן, הרי החתונה הוא זמן של שמחה. היכן הגבולות של השמחה שנאמר שיש כאן חריגה.

ונראה דענין זה של ריבוי השמחה אף בשמחה של מצוה, גורם לאדם להתנתק קצת מהרגשת ארעיות עולם הזה, שהרי מייקרים ומכבדים ענין של עולם הזה שהוא שמחת הנישואין. ולכן שבר מר בריה דרבינא את הכוס בכדי לעורר אצלם את התחושה ששמחה בעולם הזה אין לה קיום, והיא נשברת כמו כוס שנשברת.

שאינ ראוי להתפלל ביראה אלא מתוך שמחה וטוב לבב. וכמו שנאמר במדרש כשאתה מתפלל היה שמח.

ועל זה מביא רביה מדוד שהיה מתפלל ביראה. ודחתה הגמ' שדוד היה מתפלל תפילות ארוכות מאוד, ולשם כך היה זקוק ליראה, שלא ינהג כלפי הבורא חרותא כלפי שמיא. אך כל אדם שמתפלל מעט, שמא עדיף שיתפלל מתוך שמחה ולא מתוך יראה ורעד.

ושוב זה מביא מחנה שהיתה מתפללת במרירות, ולכאורה היתה צריכה להסיר את המרירות ולהתפלל בשמחה. ודוחה הגמ' שחנה היתה מרת נפש מאוד, ולכך לא היתה צריכה להסיר את מרירותה קודם התפילה.

אל תקרי בהדרת אלא בחדרת

הדר הוא דבר חיצוני, והרי התפילה כולה פנימיות, ולכך אמר אל תקרי בהדרת אלא בחדרת, והחרדה ניכרת כלפי חוץ. ואין זה שינוי מלים בעלמא. וכן מצינו בפסוק במלכים, שאמר אלישע לאשה השונמית הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת כלומר חרדה הניכרת כלפי חוץ.

במקום גילה שם תהא רעדה

ונראה שבמקום גילה שם תהא רעדה, פירוש הדבר שאפשר לשלב שמחה עם רעדה. שמצד אחד תפילה צריכה להיות בשמחה כמו שהקדמנו, ומאידיך שלא תהא שם קלות ראש, ולכך אמר שאין סתירה בדברים.

ויתכן לבאר ענין רעדה הוא שהאדם מרגיש תלות מוחלטת באחר וזה לכשעצמו חוסר יציבות, המתבטא ברעד. והנתלה בהקב"ה עד כדי רעדה יש שם גם גילה, ששמח מאוד בהרגשה זו. כיון שמצד אחד אין הדבר מובטח לו, ורצונו הוא להיות תלוי בבורא.

בכל עצב יהיה מותר - ביאור ענין השמחה והעצב במשנת חז"ל

עד עכשיו דובר על הגילה והרעדה שבשעת התפילה, אך שלא בשעת התפילה, יש לשמור עוד יותר על שליטה. לאחר התפילה ישנה סכנה שהאדם ירד מדרגתו. צריך קצת לבאר את ענין השמחה והעצב. הנה השמחה היא מידת ההתרחבות, שהאדם מתרחב ופועל מחוצה לו. ועצב הוא שהאדם מתכנס בתוך עצמו ואינו פועל. ולשניהם ישנה סכנה. העצב מסתגר בתוך עצמו וקרוב אל הדכדוך והמרירות. והשמח מתרחב ולוקח דברים בקלות. עצבות המגיעה עקב אירוע או טרגדיה, היא עצבות משתקת שאין בה שום מותר, אך ישנה עצבות שאיננה הסתגרות בתוך עצמו, אלא עיצוב של השמחה.

דף לא ע"א

אמנם רב אשי הוסיף בזה, שלא רק כוס יקרה, אלא אפילו כוס פשוטה [שלא נזכר בגמ' שהיתה יקרה] אם עושה כן לשם זכרון חובתו בעולמו, מועיל.

ולכן העמידו התוס' את דבריהם על מעשה דרב אשי, ללמדנו שהעיקר הוא האות ולא עצם הפסד הממון. ובזה אתי שפיר מה שנעצבו שלא היה זה משום הפסד הממון אלא משום הוראת רבם.

לישרי לן מר

צריך ביאור שאף שחשוב הדבר מאוד לומר ויי לן דמיתנן, אך איזו "שירה" היא זו. ועוד מאי קאמרו מה נענה אבתרך, כלומר מה היתה שאלתם.

והנה צריך ביאור מה פשר בקשתם לשיר שיר. כי צריכים הם לשמוח, הרי הם באים לשמח את החתן, ואמאי אמרו לישרי לן שהמשמעות היא לשיר **עבורם** ולא עבור החתן.

ונראה שכיון שהיו בחתונה והרגישו שיש קצת התפרקות, בקשו חיזוק ביראת שמים, ורצו לעשות את זה בצורת שיר, והטעם לכך, שכאשר האדם מרגיש את העולם הזה, אינו יכול להתחזק על ידי הבנה שכלית בעלמא, והוא צריך דבר שיעורר את לבו.

ובכדי לחזקם שר להם רב המנונא ויי לן דמיתנן, שדבר הנאמר בדרך שיר יש לו עצמה רבה לעורר.

והשיבו לו שהנה דרך השירה הוא שאחד שר והאחרים עונים [עיין סוטה מת.] ואין להם מה לענות על שירתו בכדי להצטרף אליה.

והשיב להם מר זוטרא שיכולים הם לענות הי תורה והי מצוה דמגנו עלן. ונאמר בלשון "היכן התורה והיכן המצוות" בלשון של שיר, שהיה לו לומר בניחותא דהתורה והמצוות מגינים עלינו, אלא שכך הוא דרכו של שיר שאומר את הדברים בדרך מחודדת, וכי אין לנו תורה ומצוות שמגינים עלינו. ולמדנו מכאן שדבר הנאמר בדרך שיר יש לו עצמה כבירה על הלב, וכשם ששירים קלוקלים הורסים את האדם, כך שירי קודש בונים את העולם הפנימי של האדם.

אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה

בנשמת אומרים, פינו מלא שירה. והינו שכל פתיחת פה גורמת לשפך של שירה. וכנגד זה, הממלא שחוק פיו, הינו שמגיע למצב שכל אימת שיפתח פיו – יהיה שפך של שחוק. וזה אסור. ואפשר עוד לומר שימלא שחוק פירושו שחוק בלא הגבלה, שאינו משאיר מקום לשום דבר אחר. ובעולם הזה עדין צריכים להישמר מן היצר הרע, שאורב לפתחו של בעל השחוק, וכן אומרים בב"ד לאשה הסוטה "הרבה שחוק עושה"

אלא מתוך הלכה פסוקה כגון וכו'

לא חסרו הלכות פסוקות בש"ס, ולמה היה צריך להביא לזה דוגמא. ונראה שבא ללמדנו, שאף שיש הרבה מה לבאר, אין זה פוגם את התפילה, ורק טרדת פסק ההלכה, היא זו שמעכבת את התפילה. ולפי זה בני הישיבות והכוללים שעוסקים בסוגיות בעומק העיון, עם הרבה קושיות ותירוצים, אין זה נחשב שעוברים על הדין הזה שאין עומדים אלא מתוך הלכה פסוקה, משום שאינם מפלפלים בהלכה למעשה אלא בשורשי הדברים. ולכך נקט הלכות פסוקות **שיש עליהם הרבה קושיות ותירוצים, ועניינים רחבים מני ים**, שבביל ללמד שכאשר עיקר הדין אינו זז ממקומו יכול להתפלל במצב כזה.

רבנן עבדי כמתני' ורב אשי עבד כברייתא

לכאורה הכל נכלל במשנה, שאם אין עומדין אלא מתוך כובד ראש, ודאי שזה בא להפקיע עצלות ושחוק וקלות ראש, ושיחה בטלה, שכולם מהווים סתירה לכובד ראש. ונראה שבזה נחלקו המשנה והברייתא. המשנה סברה שצריך כובד ראש, אך הברייתא סברה שזו דרגה גבוהה, אין כאן תיאור סתמי של הנהגות הצדיקים, אלא שניהם טובים, ויש שדבר הלכה טוב לו, ויש שכובד ראש טוב לו. והכל לפי האדם והזמן. והדברים משתנים גם באותו אדם.

אין עומדין להתפלל מתוך עצבות – הרי בכל עצב יהיה מותר

לעיל למדנו שבכל עצב יהיה מותר. אם כן מדוע אין להתפלל מתוך עצבות. אלא מוכח שהעצבות האמורה כאן היא עצבות שאיננה באה להגביל את השמחה בגבולות ראויים, אלא עצבות וחידולן ממעש עקב דבר רע ומכאיב.

אין עומדין לא מתוך וכו'

והנה מצינו כו"ב שדברים אלו נאמרו גם לגבי השראת השכינה דאיתא בגמ' בפסחים, שאין השכינה שורה לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש. והרי לא מדובר על הנהגות של איסור, אלא הנהגות שבהם האדם מכין את עצמו לשכינה ואף התפילה זקוקה להשראת השכינה בכדי שהאדם יוכל לנצל היטב את הזמן שעומד לרשותו בשעת התפילה.

ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון ליישוב נתיישובה

צריך ביאור מהו הענין במה שגזר אדם הראשון ליישוב, ומה אכפת ליה היכון יזורו. ונראה, שבנוהג שבעולם, בכל עיר שומרים על השטחים הירוקים שלא יתיישובו שם בני אדם, משום שבני אדם רוצים להתיישוב בכל המקומות, והרי צריך שיהיו מקומות של נוי, ומקומות של עצי פרי, וכשראה את המקום העצום של דקלי בבל, שבבל ידועה למקום שיש שם דקלים, כדאיתא בגמ' בפסחים פת. ועל זה תמה, מדוע לא נתיישובו שם אנשים, והשיב לו, שאדם הראשון גזר עליה ישוב דקלים.

המתפלל צריך שיכוון את לבו לשמים לכאורה למה נאמר תכין לבם, היה צריך לומר **יכינו** לבם, שבני האדם יכינו את לבם.

והנה צריך ביאור מהו החידוש בכך שהמתפלל צריך שיכוון את לבו לשמים הרי על אודות הכוונה בתפילה דובר רבות.

ונראה שכאן מדובר על כוונה אחרת, שצריך לכוון לבו שהישועה תגיע מן השמים הינו לא כפי שהוא מתכנן, אלא מן השמים, הינו הבלתי נודע. אמנם כוונה זו היא מעל הטבע. שטבעו של אדם הוא לחשוב רק על דרכי הטבע הידועים לו. ולכך צריך שהאדם ירצה והקב"ה יסייע בעדו, שנאמר "תכין לבם". ויש לכך בחינה נוספת שתתבאר בסמוך במה שאמרו כך היה מנהגו של ר' עקיבא.

כך היה מנהגו של ר' עקיבא ..מניחו בזוית זו

א. רואים את מעלת שליח ציבור, שר' עקיבא הסכים להתפלל באופן מקוצר בשביל להיות שליח ציבור.

ב. עוד דבר שלמדנו שר' עקיבא היה כורע ומשתחוה בפישוט ידים ורגלים.

אמנם צ"ע מה שייך דבר זה לסוגיין העוסקת בכוונה בתפילה. ונראה שכיון שלא מדובר על כוונה רגילה אלא לכוון את לבו לשמים, אליבא דר' עקיבא ההלכה למעשה של דין זה היה, לבטל את כל מעמדו ולהשתחוות ארצה, כדי שיהיה מבוטל לגמרי לשמים.

יכול יתפלל אדם כל היום כולו

ר' יוחנן אמר ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו, האם באו לאפוקי מדבריו. הנה בעיקר הדבר צריך עיון האם באו לומר שאסור להתפלל כל היום, או שאין חיוב. כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין תלתא. צריך ביאור מה בין זה למה שאמר דוד ערב ובוקר וצהרים. שמזה למדו שלא יכלול את שלושת התפילות בתפילה אחת. ועוד צריך עיון מאי קאמר יכול משבא לגולה הוחלה, ומה אכפת לן אימתי נהג הנהגה זו.

ונראה דההוה אמינא להתפלל כל היום היא שכל דבר שצריך לו במשך היום, יעמוד בתפילה עבור אותו הדבר. וענין התפילה לא יהיה לו זמן אלא כל אימת שצריך משהו. ולא באו לבטל את התפילות הקבועות, אלא שיהיה דין תפילה נוסף במשך כל היום, ועל זה אמר שנקבעו ג' תפילות, ואין להוסיף עליהן. ושוב אמר דלמא שלושת התפילות יתפלל בזמן אחד, ובזה יקיים את התפילות הקבועות, כיון שבלאו הכי אינם תלויות בצרכיו. ועל זה הביא את מה שאמר דוד ערב ובוקר וצהרים, הינו שיש חשיבות לכך שהתפילות לא תהינה סמוכות.

ובזה יתבאר מה שאמר יכול משבא לגולה הוחלה, הינו האם הנהגת התפילה הקבועה שאיננה כל היום היא רק משבא לגולה שהיה בה ריחוק מן השכינה, ולכך הוצרך לקבוע תפילות אבל בארץ ישראל הצורה הראויה היא כל היום. ועל זה אמר די הוא עבד מן קדמת דנה, שכך היא צורתה של התפילה "בעצמותה".

אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה – אחר תפילתו כסדר יום הכפורים אומר

א] אחר התפילה מדוע לא יאמר ככל אשר יחפוץ, וכי סלקא דעתך שיש גבול בדבר. **ב**] מהו כסדר וידוי של יום הכפורים, הרי אין מדובר כאן בוידוי אלא בבקשות. **ונראה** שהיה מקום לומר שאחר הסדר של הברכות האחרונות שהם כעבד הנפטר מרבו, אם כן אין ראוי שיאמר בהם בקשות. אך מסיק שהיא הנותנת, שדרך העבד להוסיף בקשות בשעה שנפטר מרבו. ומה שאמר אפילו כסדר הוידוי של יום הכפורים אומר, הינו שהרי סדר הוידוי נאמר אחר ברכה אחרונה שבתפילה, ואם כן הברכה האחרונה בתפילה איננה מציינת בהכרח את סוף התפילה, ולכך יכול להאריך בבקשות ולא גרע מסדר יום הכפורים שאינו פוגע בסיום התפילה.

המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו

לכאורה חיתוך הדיבור הוא בעיקר בלשון ולמה נקט שפתיו. והנה פשוט שאין הכוונה רק לאפוקי שצריך לומר ולא רק להרהר. אלא צריך שיהיה פעולת הדיבור ניכרת כלפי חוץ בשפתיו כלפי חוץ ששפתיו מתעגלות ומתיישרות כפי הגיית הדיבור. כמדבר איש אל רעהו שדיבורו ניכר בשפתיו. שהשפתים מדגישות את ה**ניקוד** כפי שיראה המתבונן. ולכך לא אמר שיחתוך **בלשונו**, שזה פשוט שבלא הלשון אין דיבור.